

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

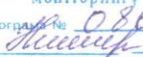
Проректор
з науково-методичної та навчальної роботи
“ _____ О.Б. Жильцов
_____ 2017 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОДФП.05 ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітній рівень: другий (магістерський)

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА	
Ідентифікаційний код 02136554	
Начальник відділу моніторингу якості освіти	
Програма № 0861/17	
	
(підпис)	(прізвище, ініціали)
« _____ »	_____ 2017 р.

Київ – 2017 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

КАФЕДРА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОДФП.05 ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Спеціальність 013 Початкова освіта

Освітній рівень: другий (магістерський)

Київ – 2017 рік

Проектна діяльність у навчальних закладах: робоча навчальна програма [для студентів спеціальності 013 «Початкова освіта»] / О. О. Ліннік. – Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 15 с.

Розробник:

Ліннік Олена Олегівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка

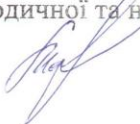
Робоча програма затверджена на засіданні кафедри початкової освіти

Протокол № 1 від 6 вересня 2017 року

Завідувач кафедри початкової освіти

 Г.Л. Бондаренко

Заступник директора
з науково-методичної та навчальної роботи

 М.А. Машовець

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017 рік

© Педагогічний інститут, 2017 рік

І.Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3 <i>кредити</i>	Галузь знань 01 «Освіта»	Нормативна дисципліна
Модулів – 4	Спеціальність 013 «Початкова освіта»	
Змістових модулів – 2		
Загальна кількість годин – 120 год.		
		Рік підготовки:
		6-й
		Семестр
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4, самостійної роботи студента – 4.	Другий освітній рівень: (магістерський)	11-й
		Лекції
		12 год.
		Семінарські
		12 год.
		Самостійна робота
		60 год.
		Семестровий контроль
		30 год.
		Модульний контроль
6 год.		
	Вид контролю: екзамен	

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Метою вивчення дисципліни є: набуття студентами компетентності в організації проектної діяльності учнів початкової школи, оволодіння навичками практичної діяльності щодо управління проектною діяльністю дітей молодшого шкільного віку.

Завдання дисципліни:

- теоретична і практична підготовка майбутніх учителів до організації проектної діяльності у початковій школі;
- підготовка майбутніх учителів до створення проблемних ситуацій та запитань як основи проектної діяльності;
- підготовка до управління дослідно-творчою діяльністю молодших школярів;
- оволодіння майбутніми учителями способами презентації та оцінювання результатів проектної діяльності дітей;
- розвиток ціннісного ставлення до творчої діяльності учнів;
- підвищення освітнього і фахового рівня, особистісне самовдосконалення;
- виховання бажання отримати сучасні знання в галузі проблемного навчання.

Навчальна дисципліна «Проектна діяльність у навчальних закладах» спрямована на формування у студентів професійних компетентностей:

1. Загальні компетентності

- **Світоглядна** – наявність ціннісно-орієнтаційної позиції, загальнокультурної ерудиції, широкого кола інтересів. Розуміння сутності і соціальної значущості проектної діяльності;
- **громадянська** – розуміння відповідальності перед суспільством і державою за свою професійну діяльність, зокрема в організації соціально значущих проектів у початковій школі. Уміння діяти з соціальною відповідальністю та громадською свідомістю, поважати Батьківщину, її символіку, традиції, мову;
- **комунікативна** – вміння здійснювати комунікативну взаємодію у підсистемах «учитель-учень», «учитель-учитель», «учитель-батьки». Формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя;

- **інформаційна** – здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для здійснення проектної діяльності. Здатність до ефективного застосування інформаційних технологій;

- **науково-дослідницька** – здатність виконувати навчально-дослідні завдання на основі аналітико-синтетичної розумової діяльності. Здатність до самостійної професійної діяльності, пов'язаної з вирішенням педагогічних ситуацій у процесі організації проектної діяльності в початковій школі;

- **самоосвітня** – здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку. Спрямованість на розкриття особистісного творчого педагогічного потенціалу та самореалізацію. Прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху.

2. Фахові компетентності

- **Організаційна** – здатність планувати, організовувати, координувати, контролювати й оцінювати діяльність учнів на різних етапах проектної діяльності в початковій школі, проектувати формування їхньої соціальної і життєвої компетентностей;

- **психолого-педагогічна** – володіння психолого-педагогічними знаннями, знаннями із навчальної дисципліни, здатність добирати та застосовувати у процесі організації проектної діяльності ефективні педагогічні технології навчання, враховуючи індивідуальні та вікові особливості молодших школярів;

- **методична** – володіння методами, прийомами і засобами формування у молодших школярів соціальної і життєвої компетентностей; здатність до вирішення фахових і методичних завдань; застосування на практиці професійних умінь і навичок для формування методичної культури, вирішення педагогічних ситуацій; ефективна організація проектної діяльності; інтегрування перспективних педагогічних технологій для досягнення поставленої мети;

- **здоров'язбережувальна** – здатність раціонально ставитись і берегти власне здоров'я і здоров'я учнів, створювати сприятливе здоров'язбережувальне освітнє середовище в організації дослідно-творчої діяльності;

- **інтегративна** – реалізація глибокої інтеграції навчального змісту навколо проблемних питань у процесі проектної діяльності; впровадження компетентнісного й особистісно зорієнтованого підходів у процесі проектної діяльності у початковій школі;

- **творча** – готовність упроваджувати технологію проектної діяльності у початковій школі, кардинально змінювати види діяльності, створювати

власне навчально-методичне забезпечення проектної діяльності на різних етапах.

Програмні результати навчання:

- знання із психології, педагогіки та інноваційного педагогічного досвіду, достатні для успішної педагогічної діяльності;
- уміння ефективно і гнучко використовувати проектну діяльність у власній професійній діяльності;
- здатність моделювати навчально-виховний процес у початковій школі зі застосуванням проектної діяльності;
- уміння формувати досвід аналізу, самоаналізу та самооцінки педагогічних явищ і ситуацій;
- здатність здійснювати інноваційну педагогічну діяльність;
- здатність застосовувати сучасні ІКТ у навчально-виховному процесі початкової школи;
- здатність оцінювати навчальні досягнення учнів та результати впровадження проектної діяльності;
- уміння здійснювати пошук і огляд інформації у спеціальних наукових джерелах, використовуючи різноманітні ресурси: періодичні видання, бази даних, веб- сайти, портали.
- здатність опрацьовувати інформаційні джерела для ознайомлення з перспективами впровадження проектної діяльності в початковій школі;
- здатність аналізувати перспективний досвід учителів початкової школи для подальшого його творчого впровадження;
- здатність працювати як самостійно, так і в команді, демонструючи якості лідерства, вміння ефективно спілкуватися й досягати очікуваного результату.

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ з/п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудиторних	Лекцій	Практичних	Семінарських	Лабораторних	Самостійна робота	МКР
Змістовий модуль I. Технологія творчого проектування у контексті проблемного навчання									
1	Теоретичні засади проблемного навчання			2					
2	Проектна технологія: історія виникнення та сучасний стан			2					
3	Класифікація проектів. Структура творчого проекту			2					
4	Аналіз освітніх проектів різних типів					2		16	
5	Організація проектних занять у початковій школі					2		16	
Разом за змістовим модулем I		60		6		4		32	3+15
Змістовий модуль II. Проектування як основна форма роботи в експериментальній програмі «Початкова школа: освіта для життя»									
6	Інтегроване проектно-тематичне навчання			2					
7	Організація роботи дітей на різних етапах проекту			2					
8	Інтерактивні форми та методи розв’язання проблеми проекту			2					
9	Формулювання ключової проблеми, вибір теми проекту					2		7	
10	Розробка структури освітнього проекту					2		7	
11	Навчальний зміст освітнього проекту					2		7	
12	Підготовка методичних матеріалів до проектної діяльності					2		7	
	Разом за змістовим модулем II	60		6		8		28	3+15

ІІІ. ПРОГРАМА ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.

ТЕХНОЛОГІЯ ТВОРЧОГО ПРОЕКТУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ

Тема 1. Теоретичні засади проблемного навчання

Проблемне навчання. Д.Дьюї – засновник проблемного навчання та методу проектів. Проблема. Проблема ситуація. Алгоритм рішення проблемних ситуацій. Постановка проблемних питань. Принципи проблемного навчання. Методи проблемного навчання. Метод проектів.

Ключові поняття: *проблема, проблемне питання, проблема ситуація, методи проблемного навчання, метод проектів.*

Тема 2. Проектна технологія: історія виникнення та сучасний стан

Історія зародження метод проектів. Д. Дьюї та К. Кіппатрик – засновники проектного методу. Досвід впровадження проектного методу у вітчизняній освіті 20-х років ХХ сторіччя. Школи С. Френе. Виникнення проектування як технології. Проект «Інтел: навчання для майбутнього».

Ключові поняття: *альтернативна технологія, трудові проекти, Дальтон-план, Інтел-проект*

Тема 3. Класифікація проектів. Структура творчого проекту

Підходи до класифікації проектів. Типи проектів за характером домінуючої діяльності, предметно-змістовними галузями, кількістю учасників та характером контактів у проекті, тривалістю виконання, характером координації проектів. Мікропроекти та макропроекти. Структурні одиниці проекту.

Ключові поняття: *груповий проект, колективний проект, індивідуальний проект, екологічний проект, літературний проект, соціальний проект, дослідницький проект, творчий проект, ігровий проект, підготовчий етап, дослідно-творчий проект, заключний проект.*

Семінарське заняття 1. Аналіз освітніх проектів різних типів

Семінарське заняття 2. Організація проектних занять у початковій школі

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II.

ПРОЕКТУВАННЯ ЯК ОСНОВНА ФОРМА РОБОТИ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ ПРОГРАМІ «ПОЧАТКОВА ШКОЛА: ОСВІТА ДЛЯ ЖИТТЯ»

Тема 4. Інтегроване тематично-проектне навчання

Інтеграція. Види інтеграції. Чинники інтеграції. Інтегроване навчання. Інтегроване тематично-проектне навчання. Інтегровані види діяльності. Інтегровані тижні та дні. Макро та мікропроекти. Структура інтегрованих днів та тижнів. Програма «Початкова школа: Освіта для життя».

Ключові поняття: *інтеграція, інтегроване навчання, тематично-інтегроване навчання, інтегрований день, інтегрований тиждень, макропроект, мікропроект.*

Семінарське заняття 3. Формулювання ключової проблеми, тематичних проблемних питань

Тема 5. Організація роботи дітей на різних етапах проекту

Етапи впровадження освітнього проекту: підготовчий, дослідно-творчий, заключний. Етапи проектного дня: організаційний, інформаційний, дослідницький, творчий, підсумковий. Види діяльності на кожному етапі проекту. Управління діяльністю дітей на кожному етапі проекту. Позиція педагога-фасилітатора. Рівні педагогічної взаємодії. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія. Рефлексивне управління. Опосередкований контроль. Формувальне оцінювання

Ключові поняття: *проект, етапи проекту, педагог-фасилітатор, рефлексивне управління, формувальне оцінювання.*

Семінарське заняття 4. Розробка структури освітнього проекту

Тема 6. Інтерактивні форми та методи розв'язання проблеми проекту

Інтерактивне навчання. Групова взаємодія. Етапи впровадження групової взаємодії. Робота в парах, трійках, четвірках. Підходи до створення мікрогрупи. Розподіл ролей у групі. Інтерактивні методи: колективно-групової роботи, кооперативного навчання, відпрацювання дискусійних питань, ситуаційного моделювання. Інтелектуальні карти. Методика ведення навчального діалогу.

Ключові поняття: *інтерактивне навчання, групова взаємодія, інтелектуальні карти, навчальний діалог, полілог.*

Семінарське заняття 5. Навчальний зміст освітнього проекту

Семінарське заняття 6. Підготовка методичних матеріалів до проектної діяльності

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Проектування в навчальних закладах»

Разом: 120 год., з них лекційні заняття – 12 год., семінарські заняття – 12 год., модульний контроль – 6 год., самостійна робота – 60 год.,
екзамен.

Модулі	Змістовий модуль І			Змістовий модуль ІІ		
Назва модуля	Технологія творчого проектування у контексті проблемного навчання			Проектування як основна форма роботи в експериментальній програмі «Початкова школа: освіта для життя»		
Кількість балів за модуль	25 балів			25 балів		
Лекції	1	2	3	4	5	6
Теми лекцій	Теоретичні засади проблемного навчання (1 б.)	Проектна технологія: історія виникнення та сучасний стан (1 б.)	Класифікація проєктів. Структура творчого проєкту (1 б.)	Інтегроване проєктно-тематичне навчання (1б.)	Організація роботи дітей на різних етапах проєкту (1 б.)	Інтерактивні форми та методи розв’язання проблеми проєкту (1 б.)
Теми семінарських занять	Аналіз освітніх проєктів різних типів (10 + 1 б.)	Організація проєктних занять у початковій школі (10 + 1 б.)		Формулювання ключової проблеми, тематичних проблемних питань (10 + 1 б.)	Розробка структури освітнього проєкту (10 + 1 б.)	Навчальний зміст освітнього проєкту (10+1) Підготовка методичних матеріалів до проєктної діяльності (10 б.)
Самостійна робота	30 балів					
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 (25 балів)			Модульна контрольна робота 2 (25 балів)		
Підсумковий контроль	Екзамен					

Всього: 130 балів $K = 130 / 60 = 2,17$ (до розрахунку взято 4 семінарські заняття)

V. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Аналіз різних видів освітніх проектів	2
2.	Організація проектних занять у початковій школі	2
3	Формулювання ключової проблеми, вибір теми проекту	2
4	Розробка структури освітнього проекту	2
5.	Навчальний зміст освітнього проекту	2
6.	Підготовка методичних матеріалів до проектної діяльності	2

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість балів
1.	Розробка проектної теми за експериментальною програмою інтегровано тематичного навчання «Початкова школа. Освіта для життя»	60	30

VII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

- словесні: лекція (проблемна, інтерактивна, лекція-прес-конференція), діалог, полілог, «мозкова атака»;
- наочні: ілюстрація, демонстрація, використання комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація);
- практичні: моделювання, проектування, ділова гра.

2. За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивний, дедуктивний, аналітичний, синтетичний.

3. За ступенем самостійності мислення: проблемного викладу, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький, творчий.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з науковими джерелами, виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1. Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальна дискусія, пізнавальна гра, створення ситуації пізнавальної новизни, створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

2. Методи стимулювання обов'язку і відповідальності: роз'яснення значимості учіння, пред'явлення навчальних вимог, заохочення й осудження в учінні.

VIII. Система поточного і підсумкового контролю знань

Метод усного контролю, метод письмового контролю, метод тестового контролю, метод програмованого контролю, метод самоконтролю, модульна контрольна робота, захист проєктів.

Розподіл балів, які отримують студенти

Таблиця 8.1.

Поточне тестування та самостійна робота

Поточне тестування та самостійна робота								Макс. кільк. балів	Екзамен	Сума
Форми роботи	Змістовий модуль I			Змістовий модуль II						
Лекції	T1	T2	T3	T5	T6	T7	T8	130		
	1	1	1	1	1	1	1			
Семінарські заняття	10+1	10+1	10+1	10+1	10+1	10+1	10+1			
Самостійна робота	30									
МКР	25			25						
ВСЬОГО – 130 б. РК – 2,17								60	40	100

Таблиця 8.2

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	6
2.	Семінарські заняття	44
3.	Модульна контрольна робота (1, 2)	25x2 = 50
4.	Самостійна робота	30
Підсумковий рейтинговий бал		130
$K = 130 : 60 = 2,17$		130/K=60
Екзамен		40
Загальна оцінка		100

Таблиця 8.3

**Порядок переведення рейтингових показників успішності у
європейські оцінки ECTS**

Рейтингова оцінка	Значення оцінки	Оцінка за шкалою університету
A	Відмінно – відмінний (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками	90-100 балів
B	Дуже добре – достатньо високий рівень знань в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	82-89 балів
C	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	75-81 балів
D	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	69-74 балів
E	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	60-68 балів
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання	35-59 балів
F	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни	1-34 балів

Загальні критерії оцінювання успішності студентів, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано у табл. 8.4.

Таблиця 8.4

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень бакалаврів

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності у розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
«добре»	Ставиться за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до

	самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді студента наявні незначні помилки.
«задовільно»	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	Виставляється студентові, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться студентові, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення ВНЗ без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

IX. Методичне забезпечення

- опорні конспекти лекцій;
- мультимедійні презентації;
- навчальні посібники;
- робоча навчальна програма;
- збірка тестових і контрольних завдань для тематичного (модульного) оцінювання навчальних досягнень студентів;

X. Рекомендована література

Основна література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. - 2-ге вид., доповн. - К. : Академвидав, 2012. - 349 с
2. Лінник О. О. Творче проектування в організації життєдіяльності шестирічок [Текст] : навч.-метод. посіб. / О. О. Лінник ; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. - Луганськ : Альма-матер, 2005. - 178 с.
3. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. / Корд. проекту Р. Шиян; заг. ред. М. Товкало. - Львів, 2016. – 64 с.
4. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2004. – 256 с.
5. Проекти в початковій школі : тематика та розробка занять / упоряд. О. Онопрієнко, О. Кондратюк. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.

6. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.

Додаткова література

1. Вишнівська Н.В. Я - школяр. Я - школярка : зошит-посібник № 1 для 1 кл.загальноосвіт.навч.закл./Н.В. Вишнівська. - К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. - 64 с. (Проект "початкова школа: ОСВІТА ДЛЯ ЖИТТЯ").
2. Єрмаков І. Г. Метод проектів у контексті життєвих результатів діяльності учнів І.Г. Єрмаков, С.М. Шевцова // Проектна діяльність у ліцеї: компетентнісний потенціал, теорія і практика: Науково-методичний посібник / За редакцією С. М. Шевцової, І. Г. Єрмакова, О. В. Батечко, В. О. Жадька. – К.: Департамент, 2008. – 520 с.
3. Лук'янова Л. Технологія організації проектної діяльності//Імідж сучасного педагога / Л. Лук'янова – 2009. – № 10. – С. 16-21.
4. Онопрієнко О. В. Управління проектною діяльністю молодших школярів // Навчання і виховання учнів 4 класу : методичний посібник для вчителів / упор. О. Я. Савченко. – К. : Початкова школа, 2005. – С. 53-54.
5. Проектна діяльність у школі / упорядник М. Голубенко. – К. : Шкільний світ, 2007. – 128 с.
6. Програма Intel® «Навчання для майбутнього» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://iteach.com.ua/>
7. Сучасні педагогічні технології. Навчально-методичний посібник / Автор-укладач Е.І. Федорчук. – Кам'янець-Подільський: АБЕТКА, 2006. – С. 57.
8. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. – Х. : Вид. група «Основа», 2012. – 176 с.